

Balipap Ferenc

Fejezetek a szociális és szociálpolitikai képzés történetéből I.

„A szociális kérdés a társadalomnak erkölcsi, kulturális, szociális és gazdasági vonatkozásokból összeshövődő problémája, melyen belül az ágazatoknak ezerfélesége jelentkezik, amiből következik, hogy a szociális munkára való képzés csak az egész problématerületre kiterjedő, egyetemes szociális képzés lehet, amelynek keretében azután a különleges feladatok szolgáltatára való képesítésnek is meg kell valósulnia.”¹

Amikor a szociális képzés kérdései napirendre kerülnek valahol, azt mindig mindenütt a társadalmi szükségletek idézik elő. Ma Magyarországon a szociális és szociálpolitikai szakképzés „lábrakapatása” ugyanabból az okból vált időszerűvé. Az 1980-as évtized közepén még csak szociológusképzésnek álcázva indulhatott meg a szociálpolitikus-képzés az ELTE-n,² és ez akkoriban óriási eredményként volt elkönnyvelhető. Hiszen az előző évtizedek során kitűnő szociológusok életpályája menetrendszerűen roppant bele abba, ha szociális bajokról, szegénységről, politikailag gerjesztett hátrányokról „merészeltek” tényeket „felszínre hozni” a magyar valóságból.

Ez a valóság és a társadalom valóságos szükségletei azonban — erősen úgy tűnik — mára elsöpörték egy, immáron „korábbinak” nevezett korszak politikai vakságának vagy szemérmességének a legcsekélyebb reális lehetőségét is. Különböző tudományos vizsgálatok, de minden nap, az élet ezernyi jele is, egybehangzóan igazolják azt a ma már frázissá koptatott igazságot, hogy a magyar társadalom súlyos válságban van. Gazdasága, erkölcsé és kultúrája egyaránt elveszítette értékeit és teljesítményeinek érvényességét; politikai és állami berendezkedése,

hatalmi struktúrája és mechanizmusa pedig alapvetően volt elhibázott. Ebben a helyzetben a szociális bajok jelentős tömegek számára máris szociális katasztrófák méreteit öltötték, amelyekbe nagy csoportok sodródniak feltartóztathatatlanul.

Az emberi életet terhelő vagy veszélyeztető bajok természete azonban mindig olyan, hogy velük kapcsolatban sohasem elégséges az a magatartás, amely csupán regisztrál — hanem a megoldásokat, az elhárításukhoz vezető eljárásokat is állandóan szükséges keresnünk, próbálgatnunk. Ezek felé fordulva került ismét napirendre az évtizedek óta nélkülözött szociális és szociálpolitikai szakemberképzés kérdésköre is.

A szociális irányú és tartalmú képzésnek persze nemcsak társadalmi szükséglete, hanem jobbára a feledés homályába burkolt története is van. Mégpedig — ahogy mottóul választott idézetünk is bizonyítja — nem is olyan rossz érték- és szakmai-szemléleti alapon álló. Ahogy a társadalomban és a gazdaságban a modernizációs törekvések neki-neki-buzdultak, s ahogy, ha halványan is, de kisarjadtak bizonyos polgárosodási tünetek, s ahogy a századforduló táján Magyarország is közelített a civilizációkban általánosnak tekinthető megoldásokhoz — hogy ti. a jobb helyzetűek lassanként intézményesen is igyekeztek segíteni a rosszabb helyzetűeken —, úgy került előtérbe a szociális viszonyokkal és eljárásokkal kapcsolatos ismeretek képzési folyamatokba építésének gondolata a század első évtizedeiben itt a Dunatájon is. (Meg kell jegyeznünk ugyanakkor, hogy a szociális kérdés és annak kezelése, valamint az erre vonatkozó ismeretek már jóval a szervezett és intézményes képzés kereteibe történő integrálódás előtt jelen voltak a társadalmi — előbb főleg egyházi, szerzetesi és karitatív, majd közigazgatási és községi szférában, illetve szervezetekben és folyamatokban. Lényegében ezekből nőtt ki a szociális képzés rendszere, hiszen sokáig ezekben a szervezetekben halmozódott fel az a társadalomban keletkezett szociális ismeretmennyiség, amely az oktatásképzés számára — a külföldi tapasztalatok mellett — rendkívül fontos muníciónak számított.)

A szociális szakemberképzés e mostani, napjainkban történő újraindításakor nyilvánvalóan nem lehet érdektelen figyelmünket a történeti múltban már létezett hasonló célú kezdeményezésekre fordítani. Kívánatosnak látszik ez annál inkább, mert a század első felének olyan jeles szociálpolitikus gondolkodói, mint *Hilscher Rezső*, *Esztergár Lajos*, *Földes Béla* vagy *Magyary Zoltán* — egyéb irányú szociálpolitikusi működésük mellett — mindenkor nagy súlyt helyeztek a szociális nevelés vagy képzés fejlesztésére is. Aki ma felelősen (mi több, még hozzáértően is!) kíván gondolkodni a szociálpolitika rendszerének vagy hatásának perspektíváiról, az valószínűleg nem kerülheti meg, hogy a lehetőségeket a szakemberképzés lényeges kérdéseivel kapcsolva ne mérlegelje.

A hasznosítható, eltemetett, de föléleszthető történeti tanulságok keresése vezetett bennünket el tehát a szociális képzés kezdeteinek kutatásához. És bár vizsgálatunk valószínűleg nem volt kimerítően teljeskörű, mégis azt reméljük, hogy alapvető fontosságú, az itt megrajzolt kép lényegét megváltoztató képzési formák nem maradtak fel-tárásunk körén kívül. A XX. század elejétől nyomon követett forrásaink többsége korabeli dokumentum, röplap, füzet vagy kisebb könyv.

Ezekből hiteles információt leginkább az adott képzés előkészítéséről, szervezéséről, szervezetéről és programjáról, esetleg még tantárgyi tematikájáról kaphatunk. A képzési formák és kurzusok lefolyásáról, a gyakorlati megvalósulás során elért eredményekről vagy elszenvedett kudarcokról azonban ezek a dokumentumok nem adnak tájékoztatást. Mivel Magyarországon most hasonló oktatási programok összeállítása, a képzés megszervezése és elindítása van napirenden, így kutatásunknak ezt a nyilvánvaló fogyatékoságát ezúttal még vállalhatónak véltük.

A bemutatásnál időrendet követtünk. Így előbb az irodalomban elsőként emlegetett 1912-es szociálpolitikai tanfolyam programját ismergetjük; majd az ugyancsak 1912-ben alapított Újpesti Főiskolai Szociális Telep (mely 1920-tól a közgazdasági kar Egyetemi Szociálpolitikai Intézete, 1932-től Országos Szociálpolitikai Intézet néven működött) tevékenységének részeként végzett szociális nevelés és képzés irányait tekintjük át. Ezután Hilscher Rezsőék újpesti settlementjének — így is nevezték az előbb említett, többször átkeresztelt intézetet — több ágon folyó, és az évek során egyre karakteresebbé váló szociális képzési praxisából külön is kiemeljük a Szociális Akadémiának nevezett tanfolyamok rendszerét. Következő fejezetként az Esztergár Lajos nevével fémjelvezhető, s a Pécsi Erzsébet Tudományegyetemen zajló szociális tanfolyam 1934. évi tervezetét ismerhetjük meg. Befejezésül pedig a pécsi tapasztalatokra láthatóan építő, s az 1940-es évek elején Kovrig Béla által Kolozsvárott közreadott Tájékoztató az egyetemi szociális tanfolyamokkal kapcsolatos tudnivalókról c. kiadványból tekintjük át, hogy közvetlenül a rendszerváltozás előtt milyen szociális képzési irányokat és tematikát követtek Debrecenben, Pécsen, Budapesten és Kolozsvárott.

A kevés kommentárra és a sok szó szerinti idézet vételére szándékosan törekedtünk. Azért, hogy a szociális és szociálpolitikai képzés mai gondjainak nekigyűrűzők e források eredetije alapján maguk vonhassák le a számukra legtanulságosabb következtetéseket. Ezt helyettük, számukra érvényesen nem is akartuk, nem is tudtuk volna elvégezni.

S végül megjegyezzük: természetesnek tartjuk, hogy az itt most bemutatott szociális képzési programok nemcsak meggondolásra érdemes tanulságokkal szolgálnak, de a történelmi és a társadalmi eltérések miatt érdektelen információkkal is. Válogatásunkból főleg ezeket a részleteket igyekeztünk elhagyni.

Az első magyar szociálpolitikai tanfolyam

Az 1931-ben megjelent *Budapest székesfőváros szociálpolitikai, közjótékonyági és közművelődési közigazgatásának kézikönyve* c. munkában az első magyar szociálpolitikai tanfolyamként említik a szerzők azt az előadássorozatot, amelyet a Népművelő Társaság 1911 telén kezdett el szervezni a fővárosban. Különös érdekessége e kurzusnak, hogy míg szervezői egy szakmai társaságnak a tagjai, a program „a székesfővárosi közigazgatási tisztviselők és tanszemélyzet szociális művelődését célozza, ezért jött létre s e körből várta legtöbb hallgatóját is”.³ Ez a közművelődésért felelősséget érző szakemberektől a hivatalnokok, a

hivatalosság felé irányuló, azok körében a szociális kérdések szakértőbb megismerését elősegíteni akaró törekvés nem tekinthető minden célatosság nélkülinek. Természetesen a polgármester támogató, agítáló körlevele segítette a szervezés sikerességét, hiszen ebben a tanfolyamra invitált hivatalnokok felettese „nyomatékosan felhívta a közigazgatási tiszt személyzet figyelmét a tanfolyamra, s annak látogatására”, majd e kérésének indoklásaként rámutatott arra, hogy „a szociálpolitika felsőbb oktatásunk tantervében tudvalevőleg még alig foglalt teret. A nálunk is kifejlődött társadalompolitikai intézményeknek alig van visszhangja az egyetemen. Minthogy alig van közhivatalnoki pálya, amelyet a polgárság jogos követelményeinek megfelelően lehetne betölteni, ha a tisztviselőt nem vezet minden intézkedésénél a szociális belátás, a székesfőváros tisztviselői és hivatalnokai is nagy szonnal látogathatják ezt a tanfolyamot, amely a fővárosi alkalmazottak részére díjtalan.”⁴

Az 1912. január 22-én Budapesten a Mária Terézia téri „tanító továbbképző intézet (Székesfővárosi Pedagógiai Szeminárium) dísztermében” megindult tanfolyam megnyitását is vállalta Bárczy István polgármester, s a hallgatóság soraiban a tisztviselői személyzetből 175-en, a tanszemélyzet köréből pedig 278-an foglaltak helyet. A heti háromszor egy órában a program szerint a következő tárgyak kerültek előadásra:

1. Szociálpolitika. Előadó: dr. Földes Béla egy. tanár
2. Szociális magánjog. Előadó: dr. Meszlény Artur egy. m. tanár
3. Munkaviszony. Előadó: dr. Pap Dezső min. o. tan.
4. Szociális bérpolitika. Előadó: Vágó József kamarai titkár
5. Munkásvédelem. Előadó: Hlavács Kornél min. titkár
6. Munkásbiztosítás. Előadó: dr. Pap Géza min. o. tan., bíró
7. Szociális egészségügy. Előadó: dr. Stein Fülöp szakorvos
8. Munkásjóléti intézmények. Előadó: Szántó Menyhért m. tan., a Társadalmi Múzeum igazgatója
9. Munkanélküliség. Előadó: dr. Ferenczi Imre szfőv. szociálpolitikai előadó
10. Szociális büntetőjog. Előadó: dr. Lengyel Aurél kir. aljárásbíró
11. Szociális községi közigazgatás. Előadó: dr. Harrer Ferenc szfőv. tanácsnok
12. Szociálpedagógia. Előadó: dr. Wildner Ödön főv. tan.

Mint látjuk a tanfolyam felölelte a szociálpolitika majdnem egész rendszerét. Nem is maradhatott ily program hatás nélkül; úgyhogy oly nagy számban jelentkeztek az érdeklődők, hogy egy párhuzamos tanfolyamot kellett beállítani.⁵ A dokumentumból megtudhatjuk még azt is, hogy a Népművelő Társaság szociálpolitikai tanfolyama „fent felsorolt egyes kérdései előadásainak szillabusa, valamint bibliográfiája nyomtatásban is megjelent, a Fővárosi Könyvtár: Aktuális kérdések irodalma 13. számától (I. előad. 1912. jan. 22.) a 24. számig (XII. előad. 1912. márc. 11. és 13-ig).”⁶

Ma is nevezhetjük figyelemre méltónak e program körültekintő voltát, a szociálpolitikai kérdések valóban szinte teljes körére történt ráközelítést. S ha tényleg ez volt az első magyar szociálpolitikai tanfolyam — amit kutatásaink eddigi eredményei nem cáfoltak —, akkor megállapítható, hogy bár más (különösen nyugat- és észak-európai) országokhoz képest évtizedeket késve, de lényegében velük megegyező

szociálpolitika-értelmezésre utaló megközelítés alapján kezdődött el Magyarországon is a szociálpolitikai kérdések szakszerű megközelítése és kezelésének folyamata. Ez arra is utal, hogy a század elején Magyarországon bizonyos értelmiségi és hivatalnoki körökben szemléletileg már a korabeli Európával szinkronban lévő, vagy legalábbis ahhoz felzárkózni kívánó szociális és szociálpolitikai gondolkodás elemei voltak napirenden.

Az újpesti settlementben folyó szociális képzés

A szociális képzés időben hamarosan következő jelentősebb formái az Újpesti Főiskolai Szociális Telep — az ifj. Erődi—Harrach Béla és Hilscher Rezső nevével fémjelezhető settlement⁷ — működéséhez kapcsolódnak. A korábban — miként már utaltunk rá — főként egyházi jótékonyági, és ennél kisebb mértékben közhatósági keretek között kialakult szociális tevékenységet hazánkban elsőként a settlementmozgalom igyekezett kiszélesíteni társadalmi s egyben mozgalmi jellegűvé.⁸ Ennek a kiszélesítésnek természetes eleme volt a tapasztalatok összegyűjtése és a szociális ismeretek — immáron képzési formákban is folyó — terjesztése. A settlementek ezért az elterjedési területükön mindenütt jellemző módon foglalkoztattak főiskolai és egyetemi hallgatókat. Az ő közreműködésük ebben a munkában részben szolgálta a settlement által segített emberek szociális és kulturális gondozását, fejlesztését, s ugyanakkor mindig nagy hangsúlyt kapott e tevékenység által maguknak a fiataloknak a nevelése, nevelődése is. Egyáltalán nem meglepő így, hogy a Főiskolai Szociális telep 1912-ben megfogalmazott szervezeti szabályzatának már a 2. §-ában rögzítik: „Az intézmény célja: egyrészt az iparos, földműves és munkásosztályok oktatása, nevelése, társadalmi és kulturális érdekeinek gondozása, — másrészt a főiskolai és főiskolát végzett ifjúság erkölcsi és szociális nevelése s az erre irányított működés közben társadalmi kérdéseknek tudományos tárgyalása.”⁹

Majd a következő pontokban a célok eléréséhez rendelt feltételeket, eljárásmodokat és szervezeti formákat is számításba veszik a szervezeti szabályzatban: „3. §. — E célok elérésére alkalmas helyeken telepek alapításáról és fenntartásáról gondoskodik, amelyeken a munkások a szellemi gyarapodás eszközeit, a velük foglalkozók pedig tanulmányuk anyagát és feltételeit megtalálják, s e tekintetben anyagi és erkölcsi támogatásban részesülnek. — 4. §. A telepek működésének eszközei: az iparos, földműves és munkásosztályok számára előadások, tanfolyamok rendezése, közérdekű kérdések ismertetése, megvitatása; olvasótermek, néphivatalok, munkáselhelyező irodák fenntartása; a szociális egészségügy, a munkások szórakoztatása és egyesületi életének előmozdítása; az értelmiséghez tartozó tagok részére *szociális előadások tartása* és ilyen *dolgozatok kiadása*; könyvtár, tanulmányi otthon létesítése és fenntartása, *vitaülések* rendezése és *tanulmányutak* támogatása és segélyezése.”¹⁰ (Kiemelés — B. F.)

A settlementekben tevékenykedő fiatalok szociális képzését tehát úgy tervezték és végezték el, hogy miközben az intézménnyel kapcsolatba kerülő embereket ők ellátják, fejlesztik és gondozzák, ugyanakkor a munka végzéséhez szükséges, illetve az ahhoz kapcsolódó ismer-

etek köréből saját tudásukat is gyarapítják. A telepen dolgozók szociális képzése érdekében ellátandó feladatokat úgy határozza meg az ügyrend, hogy a Szociális Telep

„g) Szociális, gazdasági és kulturális kérdésekben helyesebb közfel-fogás kialakítására részben a telepen szakemberek által tartott általánosabb érdekű előadásoknak, részben felkérésre kidolgozott kérdéseknek önálló népszerű kiadása révén, majd az intézmény megerősödésével bizonyos meghatározott időközökben megjelenő *Értesítő* kiadásával és terjesztésével gondoskodik;

h) A tagok szakszerű továbbképzésére tudományos munkákból és folyóiratokból könyvtárt állít;

i) Főiskolai tanulmányaikat végzett ifjak számára, akik jórészt napközben hivatásuknak élnek, emellett a telep bizonyos irányú munkájában hosszabb ideig részt akarnak venni, avagy a telepen tanulmányokat akarnak tenni, ezek számára Otthont rendez be, nekik szállást és ellátást ad;

j) A működő tagoknak a szociális munkába való bevezetésére, ez irányú továbbképzésére, az intézmény működésével kapcsolatos és főként gyakorlati kérdésekről, különösen a munkásügy, szegényügy, a szociális egészségügy és ezekkel rokon szociális tárgyak köréből szakférfiak bevonásával előadásokat, vitaüléseket tart;

k) Előmozdítja szakembereknek a körébe tartozó tanulmányok céljából kiküldetését külföldre;

l) Működésükre tartozó további kérdésekben a kezdeményezésről figyelemmel gondoskodik.

2. §. Mind e feladatokat az intézmény telepeinek tagjai külön osztályokban végzik.”¹¹

S hogy ezeket az ismeretterjesztő, képző és oktatási feladatokat nem feleslegesen tűzte maga elé az Újpesti Szociális Telep, azt leginkább abban látjuk igazolva, hogy az innen kikerülő fiatalok a későbbiekben számtalan helyen kezdték meg újabb settlementek szervezését. Figyelemre méltó továbbá, hogy ez a nevelési-képzési program a már a gyakorlati settlementmunkába bekapcsolt fiatalok ismereteinek bővítésére irányult.

Időközben azonban a szociális bajok növekedése mellett a kezelésükkel kapcsolatos elvárások is differenciálódtak. Amikor 1920-ban Közgazdasági Egyetem létesül Budapesten, a népjóléti és az egyetemi képzési ügyekért felelősök, valamint a Szociális Telep irányítói elérkezettnek látják az időt, hogy a telep státuszát megváltoztatva a képzésre irányuló orientációját is módosítsák. „A Közgazdasági Egyetem létesítésekor, 1920-ban, a Főiskolai Szociális Telep igazgatótanácsa — figyelemmel azokra a nagyjelentőségű célkitűzésekre, amelyeket az új egyetem a társadalmi és közgazdasági tudományok művelése és az új nemzedéknek ez irányú képzése tekintetében maga elé tűzött — az intézetet és az abban szervezett szociálpolitikai munkát felajánlotta az egyetemnek, hogy ahhoz az intézet önálló alapítványként kapcsolódjék. Az egyetem a felajánlott csatlakozást ezen az alapon elfogadta, azt *'Egyetemi Szociálpolitikai Intézet'* néven intézetei közé sorozta.”¹²

Ezek szerint az Újpesti Egyetemi Szociálpolitikai Intézet 1920-tól a Közgazdasági Egyetem képzési programjába illeszkedő intézeti tevékenységet végez, de ennek részleteiről sajnos nem rendelkezünk sem forrás-dokumentumokkal, sem egyéb megbízható információval. Ismer-

jük viszont Hilscher értelmezését, aki 1920-tól a Közgazdasági Egyetem adjunktusaként dolgozik az újpesti settlementben, s ezt a szervezeti és funkcionális változást, illetve ennek valóságos tartalmát úgy pontosítja, hogy a Főiskolai Szociális Telep az egyetemi intézetté válással „a kar kötelékébe került, mint a szociálpolitikai tanszék gyakorlati intézete, azzal a rendeltetéssel, hogy a szociálpolitikai kollégium és szeminárium hallgatóinak a gyakorlati szociális munkára módot nyújtson. Ennek a rendelkezésnek révén az intézet eredeti rendeltetésétől nem térített el, sőt settlement jellegét éppen hangsúlyozottan fenntartotta, és ezirányú lehetőségei jelentősen kibővültek, hiszen az egyetemi keretben az egyetemi hallgatók sokkal nagyobb számban voltak bekapcsolhatók a settlementmunkába, és így a munka minden irányban sokkal szélesebb területen, nagyobb felkészültséggel folyhatott. Emellett a tudományos feladatok szolgálatára, a gyakorlati munkával kapcsolatos megfigyelések tudományos feldolgozására, a magyar szociálpolitikai intézmények munkájának, tevékenységük hatásainak kritikájára is fokozott lehetőségeink nyíltak.”¹³ (Kiemelések — B. F.)

A telep minden bizonnyal nem végezhetne rosszul a rá rótt egyetemi intézeti szerepkört, hiszen hamarosan újabb feladatok ellátására kap megbízást. 1932-ben Országos Szociálpolitikai Intézetté alakítják. Ekkor a település vonzáskörzetébe tartozók segítése és a szervezetében tevékenykedők szociális nevelése-képzése mellé hatáskörébe kerül szélesebb szakmai és társadalmi rétegek szociális nevelése is. Bár lényegében az erre a funkcióra kialakított tevékenység is az újpesti settlement működésére épül, de jellege és jelentősége — megítélésünk szerint — akkora, hogy indokoltnak tekinthető erről egy új fejezetben megemlékezni.

Szociális Akadémia

1932-ben tehát a népjóléti és munkaügyi m. kir. miniszter, valamint a Főiskolai Szociális Telep alapítói az általuk létrehozott Országos Szociálpolitikai Intézet célját a továbbiakra a következők szerint határozták meg: „Szociális gondozó-, oktató-, kutató- és nevelőmunkával a magyar 'settlement' (egyetemi ifjúságnak szociális munkára a munkásnép városrészeibe való kitelepülése) megalapozása, hogy ezen keresztül a nemzet szociális és egészségügyi helyzetét emelje, a megelőzés leghatékonyabb eszköze: a nevelés által. E célból a szociális nevelés módszerét intézményesen kiépíti, ennek érdekében országos központjának és vidéki intézeteinek kiépítésével szociálpedagógiai, szociálhigiéniai, munkásügyi, falu- és tanyapolitikai intézményeket létesít, amelyekkel a munkás- és általában arra utalt osztályok tagjait idetartozó bajaiban gondozza az intézet, azért, hogy amikor ezekben az irányokban az arra rászorulóknak a legjobb és legszakszerűbb segítséget megadja és őket ezzel a segítségnyújtással helyzetükben emeli, ugyanakkor a munka elvégzésével a különböző élethivatásokba lépő fiatal értelmiséget szociális irányban kiképezze.”¹⁴ (Kiemelések — B. F.) Hilscher ugyanígy azt a célt is megfogalmazza, hogy az intézet a szociális jelenségek rendszeres megfigyelése alapján gyűjtött anyagot tudományos és gyakorlati szempontból feldolgozza és közzétegye az alapítvány különböző kiadványaiban.

1937 őszen kezd meg az ebben az 1932-es alapítólevélben már rá rótt és fölvállalt szociális képzési feladata teljesítésének kiszélesítését az Országos Szociálpolitikai Intézet. Mint láttuk, eddig csak az újpesti telep munkájában gyakorlatilag is résztvevő főiskolai és egyetemi hallgatókra terjedt ki működésének ez az ága, mely most egyszerre két irányba is kibővül. A tanfolyamok hallgatói lehetnek ugyanis:

„a) akik valamely szociális vagy nevelésügyi munkakörből az illetékes szervezet által e tanfolyamok valamelyikére beirányíttatnak;

b) magánszemélyek, akik a szociális munka és szociális nevelés irányában rendszeres ismereteket kívánnak szerezni.”¹⁵

Széles körre számítottak, hiszen ezt a képzési formát a következők közlésével kezdték népszerűsíteni a szervezők: „A M. Kir. Belügyminiszter Úr legfőbb felügyeleti hatósága alá tartozó Országos Szociálpolitikai Intézet (alapítvány) Budapesten, központi épületében (VIII., Szentkirályi utca 7.) a szociális képzés és nevelés céljából szociális akadémiát alapított, amely intézmény folyó évi október hó 1-jén nyitja meg tanfolyamait.

Az akadémia keretében szervezett tanfolyamoknak célja, hogy a nép gondozásával foglalkozó közigazgatási tisztviselők, az önkormányzati alsófokú iskolák tanszemélyzete és diplomás óvónők, tanítók, továbbá akik a szociális munkában önkéntesen vagy hivatásszerűen közreműködni kívánnak, azok elméleti és gyakorlati alapon széles körű szociális ismereteket szerezzenek.”¹⁶ (Kiemelés — B. F.)

Tehát a főhivatásban vagy hivatali kötelességből szociális munkakörben foglalkoztatottak képzésére helyeződik ezúttal is a hangsúly. Az Országos Szociálpolitikai Intézet szisztematikusan átgondolt, feltételekkel megalapozott programra várta a jelentkezőket. Nyilvánvalónak látszik, hogy ez a kurzus Hilscherék akkor már negyedszázada fennálló újpesti szociális telepének a tapasztalataira és tudására építkezik. Tájékoztatójukban közlik; hogy „az akadémia a szociális képzésről az előadások és tanfolyamok mellett a következő eszközökkel gondoskodik: szakkönyvtár, archívum, szociális gyakorlatban való részvétel, statisztikai felvételek.”¹⁷ (Kiemelés — B. F.)

Megalapozottnak és átgondoltnak is ítélni a felvételi követelmények megállapítása (most először találkozunk ilyennel!) Különösen, ha meggondoljuk, minden valószínűség szerint ez az első ilyen jellegű kiírás hazai szociális képzésünk történetében. Külön is figyelemre méltók a felvételre jelentkezők személyiségével kapcsolatban megjelölt feltételek: „A felvételhez megkívánt feltételek:

a) betöltött 18. életév;

b) középiskolai vagy felső kereskedelmi iskolai érettségi bizonyítvány, óvónői vagy tanítói képesítő oklevél.

Akik az előképzettségnek ezt a mértékét igazolni nem tudják, azok felvétel előtt a Szociális Akadémián teendő felvételi vizsgára jelentkezhetnek;

c) a hallgató személyiségében legyenek meg a szociális munka gyakorlati hivatásaiban azok munkásaitól megkívánt előfeltételek, amelyeket a szociális képzés csupán kifejleszteni és kiképezni tud, de nem tud megadni vagy pótolni, ha azok hiányoznak;

d) a szociális gyakorlatban eltöltött egy év. E feltétel alól indokolt kérésre esetenként a tanulmányi tanács felmentést adhat.”¹⁸ (Kiemelés — B. F.)

A felvételi kérelemhez csatolandó iratok közt elvárták azt is, amelyből a jelentkező *szociális érdeklődése* megállapítható. A felvétel és a tanfolyam látogatása térítésköteles, de a szegénysorsú hallgatót — kérésére — tandíjkedvezményben vagy tandíjmentességben részesíthette a tanulmányi tanács. A tanfolyamokról a tájékoztató az alábbi ismereteket nyújtja:

„A szociális akadémia képzőtanfolyamainak felépítése:

— A *közigazgatás* céljának kiegészítésére, a közigazgatási tisztviselők négy csoportja számára 2—2 hónapos *szociális képzőtanfolyamok*:

— *Tanulmányi tanfolyam*: óvónők, árvaházi nevelők, tanítók, iskolánövérék, tanonciskolai tanítóknak hivatásbeli munkájuk teljesebb ellátása érdekében, ismereteiknek társadalomtudományi, társadalomegészségügyi és szociálpedagógiai irányú kiegészítésére. *Hathónapos tanfolyam a délutáni és esti időben*.

— *Hathónapos továbbképző tanfolyam* a délutáni és esti időben: a szociális hivatásban dolgozók, pártfogó tisztviselők, a szociális higiéné munkásai, egyetemi és főiskolai hallgatók számára társadalomtudományi, társadalomegészségügyi és szociálpedagógiai irányban.

— *Egyéves tanulmányi tanfolyam* azok számára, akik *egyetemi tanulmányaik befejezése után* szociális hivatásba készülnek.

— *A szociális munkaszolgálat kétéves tanfolyama*: a családi élet, szociális hivatás és közéleti tevékenységre irányuló képzés. 3 félév előadási anyag és 1 gyakorlati félév.

— *Anyák tanfolyama*: a női és anyai hivatás teljesebb ellátására.

— *Magántisztviselők* számára: társadalomgazdasági, társadalompolitikai, egészségügyi és kulturpolitikai továbbképző tanfolyam; e körben kialakult új kérdések megismerése. Négy hónap.

— *Kiegészítő előadások és praktikumok*: a különböző csoportok tanulmányi anyagához.

— *Fórum*: az aktuális problémáknak megbeszélése és megvitatása útján azok tisztázása. Ezzel a kritikai képesség fejlesztése és a szociális gondolkodásra való nevelés. Kéthetenként egy este.¹⁹

Külön kiadványban igen bő ismertetést adtak ki ehhez a programhoz, amely a részletes tudnivalókról tájékoztat. Ez a képzés jellegéről a következő igencsak találó és figyelemreméltó megállapításokkal kezdődik. „A szociális akadémia tehát nem új hivatásokat akar felfedezni, gét felismerve, ezekben a hivatásokban dolgozók kultúrterjesztését akarja emelni, amint az a családban, iskolában, adminisztrációban, társadalomban jelentkezik, és amint azt a gondozással és neveléssel foglalkozó egyének képességeinek kiművelése szükségessé teszi. E hivatáshoz nem meglévő hivatásoknak nagy szociális és pedagógiai jelentőségek feladatát mint széles kihatású kultúrterjesztést kell felfogni, felismerni és szolgálni; tehát hivatásos gyermekgondozónők, napköziotthon-vezetők, gyári gondozónők, tanítók, iskolaorvosok, iskolánövérék, a szociális higiéné munkásai, tanonckörök, tanoncotthonok és tanoncifjúság vezetői, pártfogó tisztviselők, szegénygyámok, községi jegyzők, közigazgatási tisztviselők, közjóléti előadók, általában szociális munkások képzése és szükség esetén további irányítása az a feladat, amelyet a szociális akadémia el kell látnia. A nők képzésében pedig különösképpen úgy akar közreműködni, hogy sajátos háziasszonyi és anyai feladatainak nagy szociális és nemzeti felelősségét felismerjék és

mint képzett polgárok, a közintézmények munkájában is hasznosan részt vehessenek.

A szociális akadémia a képzést tehát átszövi a tudomány és gyakorlat és olyan kultúrterjesztésekre irányul, amelyek nem mechanikusan, hanem az emberi és nemzeti közösség szellemének megértett lelki beállítottságával látandók el. Ezért a gyakorlati szociális és pedagógiai munkát egyesíteni kell tudományos kutató munkával. A képzés e speciális anyagának felel meg annak különleges módszere is. A szociális és szociálpedagógiai munka e hivatások tagjai számára három követelményt támaszt: a) ismerje a társadalom strukturális egységének értelmét, b) legyen a tudáson és tapasztalaton alapuló kiművelt érzéke a szociális bajok és fogyatékoságok iránt, c) munkájában mindig készen legyen arra, hogy tanító és nevelő módon is fel kell lépnie. E hármas feladatnak megfelelően az akadémia minden tagozatán a képzés a következő öt eszköz igénybevételével történhetik csak helyesen: 1. *tanfolyamok*, 2. *szakkönyvtár*, 3. *archívum gyűjteményanyaga*, 4. *szociális gyakorlat*, 5. *a szociális munkaanyagának statisztikai módszereken alapuló feldolgozása*. Ez eszközök közül ki kell emelni az archivális anyaggyűjtemény nagy jelentőségét a szociális munkások képzésében. Ezért a gyakorlati idő és tevékenység egy része az archívumban töltendő, ahol minden egyes szociális munkás a számára kiosztott témát az archívum anyaggyűjteményének felhasználásával előkészíti és kidolgozza. A statisztikai módszerekbe való bevezetés és begyakorlás által pedig megismeri az anyaggyűjtés és feldolgozás módszerét, megtanul tájékozódni az illető kérdés állásáról hazai és nemzetközi viszonylatban, s az akadémiáról visszatérve munkahelyére, anyaggyűjtésben alapos és rendszeres ismeretei lesznek és e képzés alapján majd rövidesen és országosan egységes eljárás és gyakorlat alakulhat ki a szociális anyaggyűjtésben és feldolgozásban.

Az akadémia alkalmazott és előbb ismertetett eszközöknek megfelelően, a szociális munkásokat és szociális hivatásban dolgozó egyéneket az akadémia *előadásokon és tanulmányi munkaközösségekben kiképezi, gyakorlati munkában neveli, a tudományos kutatásba bevezeti és előadói készségüket kifejleszti.*²⁰ (Kiemelések — B. F.)

Példaként idézzük, hogy a szociális akadémia egyes képzési formáinak részletes tematikáját pedig a következők szerint kezdi bemutatni a kiadvány: (Ez a rész világít rá a képzési tartalmak felhalmozásának és alkalmazásának módjaira is.)

„A közigazgatás feladataiban mind nagyobb jelentőséggel emelkedik ki korunk nagy kérdése: a szociális probléma. Ennek megismerése, alakulásának állandó figyelemmel kísérése és ebben az irányban jelentkező feladatok megértő ellátása különösen az alsófokú közigazgatás számára fokozott követelményeket támasztanak. Ezek a feladatok a szociálpolitika gyűjtőnévvel foglalhatóak össze. Erre a feladatra fel kell készülni.

A közigazgatási továbbképzésben a közjogi rész már megoldást nyert. A szociális igazgatásban dolgozók számára az Országos Szociálpolitikai Intézet szociálisképző tanfolyamaiban mind szervezetében, mind munkafeladataiban alkalmas intézmény áll a belügyi kormányzat rendelkezésére. Közigazgatási hatóságok (Budapest Székesfőváros, más városi hatóságok, az Országos Társadalombiztosító Intézet) közreműködésével az Országos Szociálpolitikai Intézet a *telepein kifejtett gyakorlati szoci-*

ális munka tapasztalásait és eredményeit összegyűjti és rendezi, s részben ezen az alapon, részben az *elvi kérdések állandó művelésével* és hangsúlyozásával, szociálisképző tanfolyamain a szociális igazgatásban dolgozók kiképzést nyernek. Tehát ennek az országos szociálpolitikai szervezetnek köréből a gyakorlati szociális munka minden ügyágazata — a képzés számára feldolgozott munkaanyagával — e szociálisképző tanfolyamokba torkollik, ahol nemzetnevelői kihatások érdekében: szakkönyvtár, szociális archívum és a szociális statisztika munkájával kiegészítve, tanfolyamok zárják le a képző és nevelő munkát.

A szociális képzésnek kiépítését és annak munkaközösségben való megvalósítását Keresztes-Fischer Ferenc m. kir. belügyminiszter úr 801—934. B. M. sz. rendeletével nagyjelentőségű feladatnak nyilvánította és ezeket a tanfolyamokat a közigazgatási hatóságoknak legmelegebb figyelmébe ajánlotta.

A szociális igazgatás tisztviselői számára a következő négy tanfolyam szerveztetett: a) Községi és vármegyei igazgatás tisztviselői és a köztisztviselői előadók, b) Vidéki városok, c) Budapest székesfőváros, a Pest környéki megyei városok és nagyközségek tisztviselői, s végül d) A társadalomjóléti munkakörökben alkalmazottak és azokban önként résztvevők számára.

Ezeknek a tanfolyamoknak anyaga elméleti és gyakorlati részre oszlik.²¹

A továbbiakban a tanfolyamok tervét ismerteti a kiadvány. Ezek igen terjedelmes leírásából csak néhány elemet ragadhatunk ki. Az *általános képzés* fejezetben a társadalompolitika lényegét, a kultúra és a szellemi élet kérdéseit, az alkotmány, a parlament, az állam, az erkölc és a társadalmi fejlődés kérdéseit egyenként 2—10 órában tervezi előadandónak. Majd elméleti és gyakorlati órákon a magyar társadalom adott helyzetének megismerését tűzi programra. (Demográfia, gazdasági és szociális statisztika; a nemzeti kérdés történelmi változásai; a magyar paraszt és a proletariátus helyzetének kutatása; falutípusok, tanyarendszer, faluismeret stb.)

A *különleges képzés* c. fejezetben szereplő témák pl. a közteherviselés kérdései; a népművelés és a nemzetnevelés; a népegészségügy, a falu lakásügye és ivóvíze; család- gyermek- és ifjúságvédelem; a gyámügy; a társadalombiztosítás; az agrárpolitika, a telepítés és a földkérdés; az arató summások és kubikusok gondozása; a szövetkezetek kérdései; a biztosítási ügyek; a falu társadalmának szervezése a szociális munkára, társadalmi intézmények létesítése; a szociális jogvédelem stb.

Ezeket az előadásokat tehát különböző hangsúlyokkal valamennyi programba vett tanfolyam tematikájában megtaláljuk. A kiemelt fontossággal kezelt gyakorlatok programjai pedig pl. a következők: a szociális adatfelvételezés és a környezettanulmány készítésének módszerei; a támogatásban részesülők nyilvántartása; népkonyhák szervezése és vezetése; betegek, öregek és tehetetlenek támogatása; az egészségügyi gondozás módjai; a néphivatali gondozás módszerei stb.

A gyermekkel foglalkozók (óvónők, tanítónők, tanítók, iskolanővérek és napköziotthon-vezetők) képzésének ismeretkörei: a közegészségügyi ismeretek; a csecsemő- és kisdédgondozás ismeretei; lélektani és neveléstani ismeretek; szociális ismeretek; adminisztrációs és intézményi ismeretek; „ismeretek az abnormális gyermekekről”; a kereső fiatalok egészségügye; a fiatalok egyesületi élete, viszony a társadalom-

hoz, az ifjúság nevelése és művelődésügye vagy pl. a retorikai készségek fejlesztése.

Az ún. szociális munkaszolgálat 2 éves tanfolyama 3 félév előadásból és 1 gyakorlati félévből áll. A tanulmányi anyag fő elemei itt a bölcseleti alapvetés és a társadalmi reform szellemi alapjai. Ezek az összes eddigi ismeretkört integráltan tartalmazzák. Érdekessége e tanfolyamnak, hogy résztvevőinek német, angol vagy olasz nyelvet is kell tanulniuk heti 3 órában „mind a 4 félévben, különös figyelemmel a szak kifejezésekre”.²²

Hilscherék szociális nevelési és képzési törekvéseiről ez a Szociális Akadémiai keretben — az Országos Szociálpolitikai Intézet szervezetében — folyó program tekinthető tehát a legkiemelkedőbbnek. Mint említettük, ezt 1937-ben hirdették és indították meg. Ez a program, mely előbb a settlementen belül egy szélesebb társadalmi összefüggésbe kívánta tágítani a szociális munkát, ebben a végső formájában eljutott a szociális ismeretek olyan integrálásához és felépítéséhez, amely már az iskolászerű képzés kritériumainak is megfelel. Időközben azonban Pécsen is jelentős szociális képzési kezdeményezés indult.

Jegyzetek

1. Hilscher Rezső: A szociális képzés kérdése. = *A jövő útjain*. 1935. 3—4. sz. 88. l. (Esztergár Lajos azonos című, 1934-ben megjelent könyvének recenziója. — Kiemelések — B.F.)
2. Ferge Zsuzsa első 3 éves posztgraduális levelező tagozatos kurzusán e sorok írója is hallgató lehetett 1985—1988 között. A szak elnevezése körül még ma is tévovázások tapasztalhatók. Ujabbán pl. „szociálpolitikai szakembereknek” titulálják az itt képzetteket. Bár e dolgozat megírása után, 1990 tavaszának „forgatagában” megjelent a szociálpolitikus elnevezés is.
3. Budapest székesfőváros szociálpolitikai, közjótékonyági és közművelődési közigazgatásának kézikönyve. Bp. 1931.
4. Uo.
5. Uo.
6. Uo.
7. A settlementről ld. bővebben Balipap Ferenc: A magyarországi settlement története. I—III. (*Esély*, 1989. 1. 2 és 1990. 1. sz.) és Hilscher Rezsőnek alább — a 11. sz. alatt — hivatkozott írását.
8. Lombos Antal: Hilscher Rezső (1890—1957) szociálpolitikai hagyatéka. (Szakdolgozat, kézirat, 1989.)
9. A Főiskolai Szociális Telep szervezeti szabályai és ügyrendje. Bp. 1912. (A Főiskolai Szociális Telep kiadása)
10. Uo.
11. Uo.
12. Hilscher Rezső: A Főiskolai Szociális Telep tevékenysége és a settlementmunka módszere. Szeged. 1929. (Az egyetemi Bethlen Gábor Kör — Kolozsvár—Szeged — kiadványai — Szerk.: Buday György)
13. Uo.
14. Az Országos Szociálpolitikai Intézet alapítólevele. Bp. 1932.
15. Tájékoztató a szociális akadémia keretében szervezett tanfolyamokról. Bp. 1936. (?) Kiadja: az Országos Szociálpolitikai Intézet
16. Uo.
17. Uo.
18. Uo.
19. Uo.
20. A szociális akadémia és annak keretében szervezett képzőtanfolyamok célja, módszere, szervezete, tanulmányi terve és vizsgarendje. Bp. 1937. Kiadja: az Országos Szociálpolitikai Intézet.
21. Uo.
22. Uo.